

ТЕМА. Психічний розвиток дітей раннього віку

ПЛАН

1. Загальна характеристика періоду раннього дитинства.
2. Соціальна ситуація розвитку у ранньому дитинстві.
3. Провідна діяльність дітей раннього віку.
4. Розвиток психічних процесів дітей раннього дошкільного віку.
5. Розвиток самосвідомості дитини раннього віку. Криза 3 років.

ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 115-128.
2. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навч. посіб. для самост. роботи студ. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. Київ : Академвидав, 2010. С. 111-151.

Додаткова

3. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія : навч. пос. Київ : Центр учбової літератури, 2007. С. 33-35.
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. С. 72-74.

1. Загальна характеристика періоду раннього дитинства

Ранній (переддошкільний) дитячий вік охоплює період від 1 до 3 років і є одним із ключових у житті дитини.

У ранньому віці продовжується інтенсивний фізичний розвиток дитини, але темпи його уповільнюються.

- Подальше зростання молочних зубів, перші з яких з'явилися ще в немовлячому періоді, може викликати тимчасове пригнічення життєдіяльності малюка, дратівливість.
- Оволодіння ходюю значно розширює можливості дитини взаємодіяти з навколишнім середовищем.
- Він характеризується новою соціальною ситуацією розвитку, оскільки на цьому етапі її життя провідною стає предметно-маніпуляційна діяльність, яка замінює емоційне спілкування з дорослими.

Фізіологічні зміни, які мають сприятливий вплив на психічний розвиток

Рисунок 1. Вплив фізіологічного розвитку на психіку переддошкільника

2. Соціальна ситуація розвитку в ранньому дитинстві

Як і раніше, дитина ще не спроможна самостійно задовольнити життєві потреби, тому взаємодія з дорослим – необхідна умова забезпечення її зростання та розвитку. Роль дорослого для психічного розвитку переддошкільника має багатоаспектний характер:

Функції дорослого для психічного розвитку дитини раннього віку			
пояснення призначення предметів та надання зразку дій з ними	регламентація вчинків, привчання до правил і норм поведінки	емоційна підтримка, збагачення діпазону і змісту почуттів	фіксація та оцінювання пізнавальних та практичних досягнень

Рисунок 2. Функції дорослого для психічного розвитку переддошкільника

Змінюються стосунки з дорослими

Особливе значення раннього дитячого віку полягає в тому, що він безпосередньо пов'язаний із ходьбою. Здатність до переміщення, будучи фізичним надбанням, має відчутні психічні наслідки. Завдяки їй дитина починає вільніше та самостійніше спілкуватися із зовнішнім світом.

Ці зміни виявляються у прагненні дитини до **емансипації** – прагненні до відокремлення від дорослого.

Так, оволодівши ходінням, дитина стає більш самостійною починає виконувати засвоєні дії вже без участі чи прямої допомоги дорослого. Відбувається переключення інтересів зі світу дорослих на світ предметів.

Не усувається взаємодія з дорослим, а видозмінюється. Стосунки малюка з дорослим переважно набувають **форми ділового співробітництва, спрямованого на засвоєння дитиною світу людських предметів, опосередкованого мовним спілкуванням.**

З'являється нова система **спілкування – з ровесниками.**

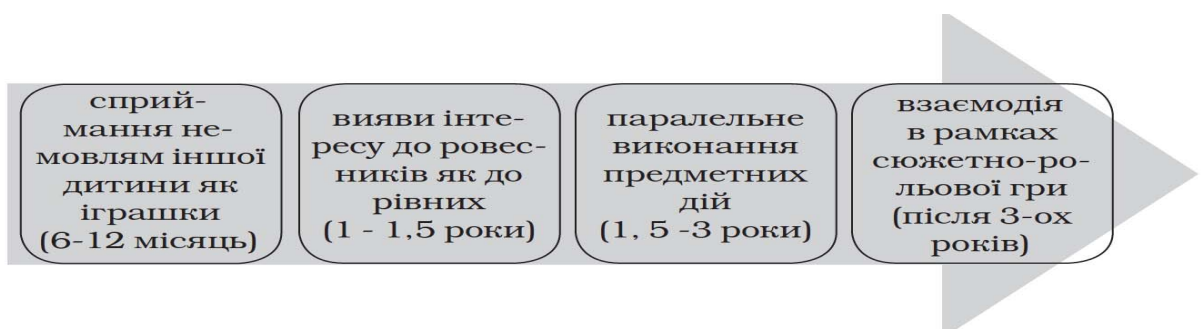

Рисунок 3. Динаміка спілкування дитини раннього віку з ровесниками

Дворічні діти ще не спроможні грати разом в ігри з правилами. Приблизно в трирічному віці виникає рольова гра дітей, яка спочатку має епізодичний нестійкий характер.

3. Провідна діяльність дітей раннього віку

Предметно-маніпулятивна діяльність – система дослідницьких дій, маніпуляцій дитини з предметами, спрямована на вивчення їх функціонального призначення.

Впродовж всього вікового періоду спостерігається певна динаміка предметно-маніпулятивної діяльності переддошкільника:

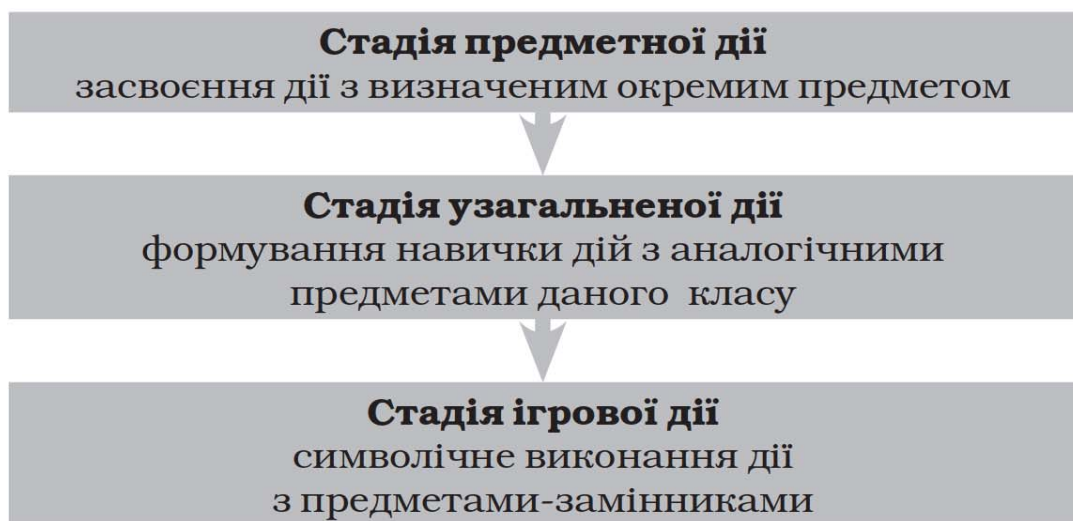

Рисунок 4. Стадії розвитку предметних дій переддошкільника

- **Стадія предметної дії.** Зразком оволодіння дій стає дорослий. Наслідуючи дії дорослого, малюк п'є з чашечки, намагається їсти ложкою, годує ляльку, заколисує ведмедика тощо. Але повторити дію спочатку тільки на тому самому предметі.
- **Стадія узагальненої дії.** На 2 р.ж. дитина починає довільно наслідувати й такі дії, які їй спеціально не показують, але які вона сама бачить у навколишньому житті. Копіюючи батьків, дитина пробує підмітати віником, стукати молотком, висувати шухляду, вмикати телевизор тощо. Відбувається перенесення способів виконання дій на інші предмети цієї ж групи, **узагальнення дій.**
- **Стадія ігрової дії.** З 2р.ж. - перенесення засвоєваних дій із справжніх предметів на іграшкові, а також у іншу, символічну ситуацію. Це стає підґрунтям для сюжетної гри. Так, дитина підносить до рота іграшкову ложечку чи чашку, або ж імітує годування ляльки.

Потужним механізмом навчіння дитини раннього віку є **наслідування** – спосіб соціалізації дитини, що виявляється як відтворення нею в своїй поведінці дій дорослого.

вивчення предметів та їх функціонального призначення

засвоєння суспільних форм та норм поведінки

вироблення навичок самообслуговування

формування статевої поведінки

Рисунок 5. Наслідки наслідування для психічного розвитку переддошкільника

4. Розвиток психічних процесів дітей раннього віку

Розвиток мовлення в ранньому дитинстві

Ранній дитячий вік є сенситивним періодом для розвитку мовлення, оскільки саме в цей час оволодіння мовою є найефективнішим. До трьох років дитина оволодіває мовленнєвим диханням, засвоює майже всі звуки рідної мови. Її словниковий запас становить 1200-1500 слів, вона використовує поширені речення, що свідчить про опанування основ синтаксису, виявляє активність в мовному спілкуванні з дорослими та дітьми, оволодіває експресивно-мімічними діями.

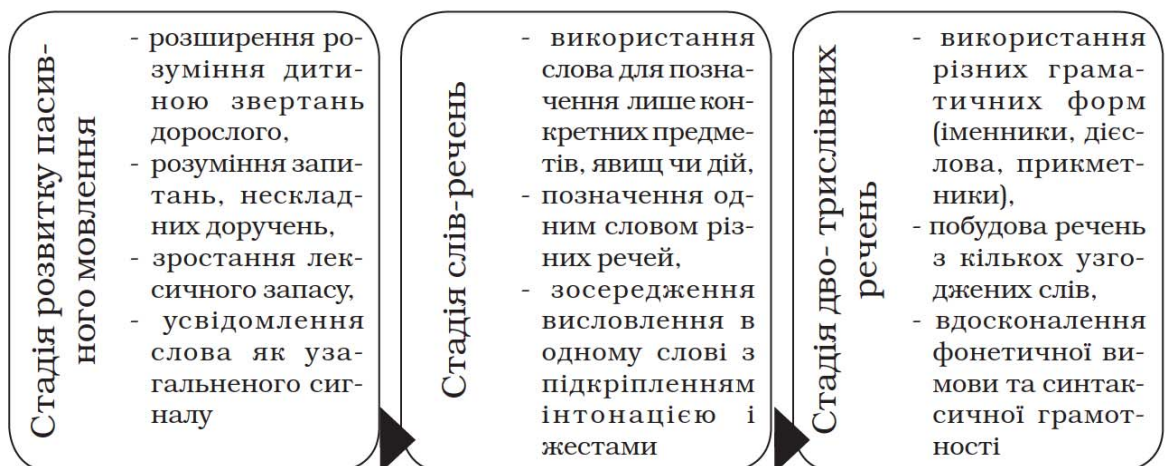

Рисунок 6. Стадії розвитку мовлення переддошкільника

На 2-3 році життя діти охоче сприймають оповідання, казки та вірші.

Впродовж всього віку активно збагачується словник дитини, актуалізується потреба висловлюватися, з'являються перші запитання. Якщо допитливість дитини нормально задовольняється, то збагачення її активного словника відбувається дуже швидко – до кінця другого року життя дитина

використовує близько 300 слів, а в кінці третього – вже 1200-1500.

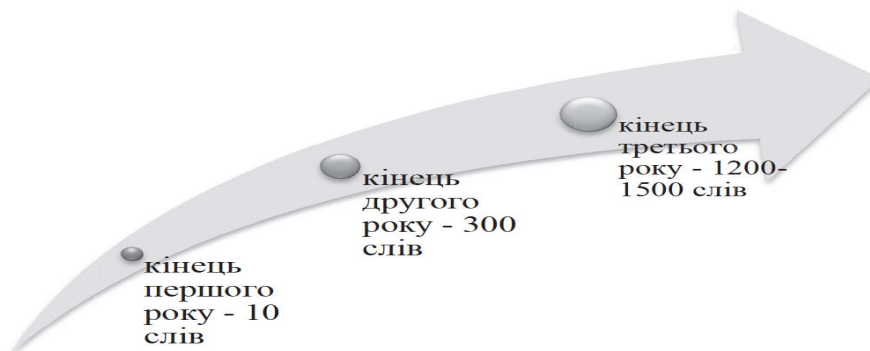

Рисунок 7. Зростання активного словника дитини впродовж раннього віку

Наприкінці раннього віку удосконалюється морфологічна структура мовлення – з’являються відмінкові закінчення, дієслівні часи, множини тощо.

Основною частиною активного словника дитини кінця раннього віку є іменники (до 60%), дієслова (25%), прикметники (близько 12%).

У другій половині 2 р.ж. є поява перших дво- чи трислівних речень. В кінці періоду малюк стає спроможним формулювати речення різного типу – розповідні, запитальні, окличні.

Егоцентричне мовлення – розмова дитини з собою – засіб впливу на власну поведінку, організатором її власних дій.

Кінець раннього віку також сприятливий для **білінгвізму** - одночасне оволодіння дитиною двома мовами. Вивчення впливу паралельного засвоєння дитиною двох мов на психіку переддошкільників показало, що діти спочатку можуть дещо відставати у розумовому розвитку від ровесників через подвійне навантаження на психіку в зв’язку з оволодінням двома мовами одночасно. Згодом, коли базові лексичні системи засвоюються дитиною, вона демонструє кращі розумові можливості, ніж ровесники. Однак це стосується лише вивчення дітьми цього віку двох, а не більшої кількості мов.

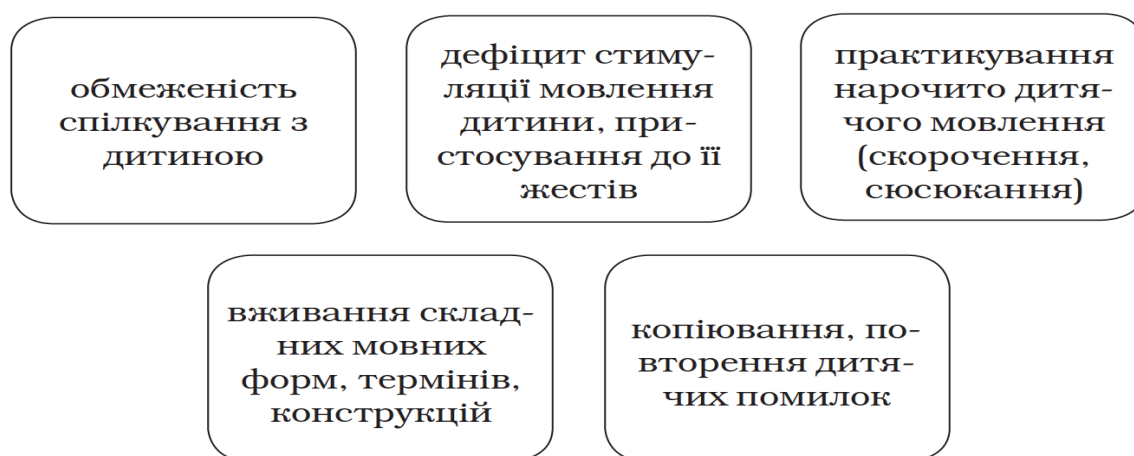

Рисунок 8. Помилки дорослих щодо розвитку мовлення переддошкільників
Розвиток відчуттів, сприймань, пам’яті, мислення, уяви дитини

Впродовж цього віку вдосконалюється **зорова та слухова чутливість**

дитини. *Діти раннього віку передусім орієнтуються на форму, а потім на величину і колір предмета.* На третьому році життя діти вже добре розрізняють основні кольори і деякі їх відтінки.

Сприймання предметів набуває більш цілісного характеру. На кінець 3 року життя дитина вже практично орієнтується в ближньому просторі, розрізняє основні напрями – вперед, назад, догори тощо. У неї формуються перші часові орієнтири, хоча розрізнення послідовності подій ще дуже ускладнене

Увага в ранньому віці розвивається від мимовільної до перших, але нестійких фрагментів довільної. Обсяг уваги ще дуже вузький, частими є відволікання.

У дітей раннього віку добре розвинута вербальна (словесна) пам'ять, вони механічно запам'ятовують і швидко відтворюють. Діти цього віку добре запам'ятовують яскраві, тривожні, страшні моменти життя. Збільшується тривалість збереження інформації, формується згадування, впізнавання. Особливо інтенсивно працює *емоційна та образна* пам'ять. Процеси пам'яті мають мимовільний характер.

Мислення дітей дуже *примітивне, ситуативне, наочно-дійове*. маніпулюючи з предметами, дитина мислить. Аналіз, порівняння та синтез мають **практичний характер** – дитина розламує іграшку, аналізуючи її. В кінці 3 р.ж. віку з'являється здатність до **перших узагальнень** – на основі окремих, найбільш помітних ознак, часто несуттєвих. Наприклад словом «ля» дитина називає радіоприймач, телевізор, піаніно і кожного, хто заспіває. Діти можуть лише аналізувати і синтезувати, судження часто виражають через слово; добре засвоюють поняття і назви предметів, але їх значення пояснити не можуть.

Уява проявляється на другому році життя, коли діти починають відтворювати образи у грі. Уява досить яскрава, але бідна, діти часто плутають уявне зі справжнім.

Емоції та воля дитини раннього віку

У емоціях дитини поступово послаблюється елемент мимовільного наслідування, вони все більше відповідають діям та стану дитини.

Налагоджується позитивний контакт з іншими дітьми – так званий **ігровий емоційний контакт**. Діти вже можуть виявляти **емпатію** – співчуття, жалість до іншого за умови стимуляції дорослого.

Важливу роль у розвитку емоцій переддошкільника відіграють **слова-оцінки дорослих**, вони формують майбутню самооцінку дитини. Прослухування казок, віршів та оповідань активізує переживання малям інтелектуальних емоцій. Діти цього віку переживають **і негативні емоції** – гнів, страх, образу, сором тощо. Від атмосфери, яка панує в родині, залежить емоційне здоров'я самої дитини, зародження її самооцінки. Мають місце і порушення емоційного розвитку переддошкільнят, такі як *емоційна холодність та домінування негативних емоцій*. Однак надто часте неадекватне

стимулювання дорослими сорому у дитини може закласти у неї комплекс неповноцінності.

Виконуючи дії, малюк вчиться долати труднощі, поведінка стає все більш контрольованою, менш імпульсивною.

5. Розвиток самосвідомості дитини раннього віку. Криза 3-х років

Спілкуючись з дорослим чи граючи з ровесниками, переддошкільник локалізує свої тілесні і психічні стани в самому собі, відділяючи «Я» від «не Я». Внаслідок цього поступово складається її уявлення про себе, виникають зачатки самосвідомості, яка виявляється у тому, що в цьому віці дитина вже добре впізнає себе у дзеркалі, на фото. Замість висловлень про себе у третій особі і ніби зі сторони, вона все частіше вживає займенник «Я». Ці зміни свідчать про появу психічного новоутворення віку – *самосприймання*.

У ранньому дитинстві соціальне утвердження залежить від рівня когнітивного (пізнавального) розвитку. У цьому віці дитина виявляє форми поведінки, що свідчать про перші прояви *самопізнання* (процесу, який ґрунтується на самоспостереженні та ставленні інших людей) своїх дій, станів. Дворічні малюки починають підпорядковувати поведінку інших людей своїм потребам, пов'язаним з особистісним розвитком.

Про формування *самосвідомості* дитина на другому році життя свідчить її здатність пізнання себе у дзеркалі, на фото, активно використовувати займенник «Я». Замість висловлень про себе у третій особі і ніби зі сторони, вона все частіше вживає займенник «Я». **Дитина відділяє «Я» від «не Я», засвоює ім'я та стать.** Ідентифікує себе з власним ім'ям, виявляє особливий інтерес до людей, які мають таке ж ім'я. Ці зміни свідчать про появу психічного новоутворення віку – *самосприймання*.

Сприймання зовнішнього світу – **егоцентричне**. Дитина вважає, що всі бачать світ так само, як і вона. Формула сприймання: «Я – центр всесвіту».

Базова потреба віку – потреба в любові. Особливу значущість для дитини має відчуття фізичної близькості з батьками (як правило віддається одному з батьків протилежної статі).

Рисунок 9. Базові особистісні потреби переддошкільника за Реаном

Криза 3-х років

Наприкінці третього року малюк нерідко заявляє «Я сам!» у тих випадках, коли дорослі роблять за нього те, що він вже може зробити самотужки. Так виявляється дитяче зростання тенденції до самостійності, до значно ширшої участі дитини в діяльності дорослих, яке вступає в суперечність з її реальними можливостями та стереотипним ставленням дорослих. Ця ситуація стає основою для переживання дитиною **кризи 3-ох років**.

Криза **трьох** років – криза соціальних відносин, яка зумовлена становленням самосвідомості дитини і проявляється в негативізмі, впертості, непокірності, свавіллі, протесті, деспотизмі.

Кризі трьох років властиве руйнування попередніх стосунків дитини з дорослими, яких вона починає сприймати як носіїв зразків дій і стосунків у навколишньому світі.

У дитини з'являється прагнення до самостійної діяльності, самостійного задоволення своїх потреб («Я сам»).

Дослідниця кризи 3-ох років Ельза Келер виділила 7 її типових характеристик:

- негативізм,
- вередливість,
- гонорливість,
- своєвілля,
- знецінювання,
- протест-бунт,
- деспотизм.